

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 11 Sayı: 1, Sayfa: 275-293, ELAZIĞ-2001

ALLAH'IN GÖRÜLEBİLMESİ / RÜ'YETULLAH SORUNU VE DİRİLİŞLE İLİŞKİSİ

*The Problem Of God's Being Seen And His Contact With
Resurrection*

Selim ÖZARSLAN *

ÖZET

Kelâm ilminin temel problemlerinden birisi de Allah'ın ahirette görülebilmesi/rü'yetullah sorunudur. Bu problem İslâm kelâm ekolleri-özellikle Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet-tarafından yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Allah'ın ahirette görülebileceğini Maturidî ve Eş'arî kelâm ekollerinin dışında kalan diğer kelâm ekolleri anlayışları gereği kabul etmemişlerdir. Ehl-i Sünnet kelâmcılarının dışında Allah'ın görülebileceğini kabul edenler Allah'ın bir yerde ve yönde olduğuna inanan Kerramiyye, Mücessime ve Müşebbihedir.

Aklî ve naklî bilimsel argümanlarla temellendirilen Allah'ın ahirette görülebileceği inancı ve bu inancında zorunlu olarak cismânî dirilişle mümkün olabileceği ortaya çıkmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rü'yet, İdrak, Nazar, Diriliş.

SUMMARY

One of the problems of the theology science is the God's being seen in the next world. This problem has been discussed widely by Islamic Theology schools especially between the Mu'tazila and Ehli Sunna. God's being seen on the doomsday hasn't been accepted by the other theology schools accept for Matûridi and Ashari schools. Accept for those who are uot Ehli Sunna theologians and who believe that God can be seen are those who accept that God is in a place in a direction are Karramiyya and Anthropomorphisms.

The belief of God's being seen hereafter which is established with rational and religious scientific proof and this belief's becoming possible with bodily resurrection has come out compulsory.

Key Words: The event of God's being seen in the next world, Comprehension, Glance, Resurrection.

---

* Yrd. Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş:

İtikâdî hükümlerin akli/rasyonel ölçütlere dayanarak tartışılması olarak tanımlanan kelâm ilminin temel problemlerinden birisi de hiç şüphesiz Allah'ın ahiret âleminde görülmesi/rü'yetullah konusudur. Allah'ın görülmesi inancı, yalnız İslâm düşüncesinde değil, hemen hemen bütün ilâhî dinlerde, özellikle de Yahudilik ve Hıristiyanlıkta¹ önemli bir yere sahiptir. Medeniyetlerin hiçbir zaman mutlak anlamda saf olmadığı ve insanların, çeşitli ve farklı kültürlerden devamlı surette etkilendiği gerçeği göz önünde tutulursa, insanlık tarihinde Allah'ın görülmesi inancı şeklinde ortaya çıkan bu inancın dinlerde *ortak bir fenomen* oluşu yadırganmamalıdır.

Bu araştırmamızda bu *ortak fenomenin* İslâm kelâm tarihi açısından genel bir manzarasını çizmeye, daha sonrada Allah'ın ölümden sonraki ahiret hayatında görülmesi inancı olan *rü'yetullah*'ın dirilişle olan ilişkisini irdelemeye çalışacağız. Genel anlamda tecellî problemi ile yakından ilişkili olan Allah'ın dünyada ve ahirette görülmesi problemi, İslâm kelâmında üzerinde titizlikle çalışılması gereken pek önemli bir konudur. Bildiğimiz kadarıyla üzerinde yeteri kadar ve derinlemesine bir araştırmanın yapılmamış olması da bu çalışmayı yapmamızda etkin bir role sahiptir.² Araştırmamızda kullanacağımız kaynaklar; konuyla ilgili klasik/*temel* ve çağdaş kelâm kitapları, milel ve'n-nihal ve makalât türü eserlerden oluşmaktadır. Makalede takip edilen yöntem betimleme ve karşılaştırmadır. Araştırmanın ölüm sonrası hayat inancının sağlanmasına katkıda bulunacağı düşüncesini taşımaktayız. Öncelikle sırasıyla *rü'yetin* anlamını ve daha sonra da *rüyet* anlayışlarını ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

1. Rü'yetin Manası

Rü'yet, ister dünyada, isterse ahirette olsun göz ile müşahede etmek anlamına gelmektedir.³ Diğer bir ifade ile *rü'yet*, gözle meydana gelen mükemmel bir inkişaf manasına gelmektedir. Buradaki mükemmel inkişaf sözünden kastedilen ise, bir şeyi duyu organı olan gözle o şeyin hakkı olan şekilde ve olduğu gibi ispat ve idrak etmektir.⁴

¹ Bkz. *Eski Ahit*, Eyub, 19/25-27.

² Rü'yetullah konusunda kaleme alınan tek makale, Şiilikle ilgili bir eserin bir bölümünün tercümesinden ibarettir. Georges Vajda, *Bazı Şii-İsnâ-Aşeriyye Yazarlarına Göre Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi*, Çev. Sabri Hizmetli, A.Ü.İ.F.D. Ankara, 1981, XXV, 369-393.

³ Cürcanî, Seyyid Şerif, *Kitabü't-Tarîfât*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1416/1995, s. 109.

⁴ Taftazânî, Saaduddin, *Şerhu'l-Akaid*, (Haz. S.Uludağ), İstanbul, 1991, s. 34; Giridî, Sırrı, *Nakdû'l-Kelâm Fi Akâidi'l-İslâm*, Dersaadet, İstanbul, 1310/1892, s. 140.

2. Rü'yet Anlayışları

Kelâm ilminde ise *rü'yet* denilince akıllara hemen Allah'ın ölüm sonrası hayatta görülüp görülemeyeceği problemi çağrışım yapar. Kelâmî bir sorun olan *rü'yet*, genellikle Ehl-i Sünnet ekolü ile Mu'tezile ve Cehmiyye okulları arasında önu alınamaz tartışmalara neden olmuştur. Ehl-i Sünnet kelâmcıları Allah'ın ahirette görülebileceğini ileri sürerken Mu'tezile kelâmcıları ise Allah'ın ahirette gözlerle görülemeyeceğini savunmaktadırlar.

3. Rü'yetullah'ın Temellendirilmesi

Allah'ın görülmesi sorunu kelâmda akıl ve nakil eksenli olarak temellendirilmeye çalışılmakta ve incelenmektedir.

3.1. Rü'yetullah'ı Aklî Yönden Temellendirme

Hiç şüphesiz ki Cehmiyye⁵ ve Mu'tezile kelâm ekolleri, Haricîler, Mürcie'nin çoğunluğu, Neccariyye⁶ Râfida'dan Zeydiyye, Kerrâmiye⁷, Mücessime⁸ ve filozoflar Allah'ın görülmesini/ *rü'yetullah* akıl açısından kabul etmeyerek inkar etmişlerdir.⁹ Ayrıca Mu'tezile Allah Teâlâ'nın kendi zâtını görüp görmediği konusunda aralarında görüş ayrılığına düşmüşler, çoğunluğu onun kendi zâtını gördüğünü kabul ederken içlerinden bir grup Allah'ın kendi zâtını görmesini de, başkaları tarafından görülmesini de

⁵ Cehm b. Safvân'ın (ö. 128/754) görüşlerini benimseyerek, Allah'ın sıfatlarını, Ru'yetullahı ve insanın iradesini inkar edenlerin oluşturduğu ekol. Bunlar aynı zamanda Cennet ile Cehennem içindeki sakinleriyle birlikte ebedî olmayıp, yok olacağını kabul etmektedirler. Bkz. Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, 1411/1990, I, 338.

⁶ Hüseyin b. Muhammed en-Neccar(ö. 230/844)'a bağlı olanlar. İnsanın fiilleri, va'd ve vaif konusunda Ehl-i Sünnet'e, sıfat-ı maânîyi ve Allah'ın görülmesini inkar ayrıca Kur'an'ın yaratılmışlığını kabul etme hususunda da Mu'tezile'ye uymuşlardır. Bkz. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 340-342.

⁷ Kuruculuğunu *Muhammed b. Kerrâm*(ö. 255/869)'ın yaptığı, Allah'a cisim ve mekan izafe edip, O'nun hâdislere mahal teşkil ettiğini kabul edenlerin teşkil ettiği ekol. Bkz. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 223.

⁸ Allah'a cisim izafe edenlere verilen isim. Allah'ın sıfatlarını inkar edenlere mukabil ona sıfat nisbet ederken ifrâta düşüp Yüce Allah'a cisim ve mekân izafe edenler. Kerrâmiyye bunlardandır. Bkz. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 281.

⁹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 238; Kadı Abdulcabbar, Ahmed, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, thk., Abdülkerim Osman, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire, 1416/1996, s. 232; Bağdâdî, Ebu Mansur Abdulkahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak (Mezhepler Arasındaki Farklar)*, Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara, 1991, s. 153; Neseî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille Fî Usûlî'd-Din*, Thk. Hüseyin Atay, Ankara, 1993, I, 508; Şehristanî, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, Beyrut, trs., I, 74; Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din, (Ehl-i Sünnet Akaidi)*, Çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, 1988, s. 111(Bu eser bundan sonra *Usulu'd-Din* olarak zikredilecektir.) ; Sâbunî, Nureddin Ahmed b. Mahmud, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Din*, Neşr., Bekir Topaloğlu, Ankara, 1995, s. 38; er-Razi, Fahreddin, *Meâlimu Usulî'd-Din, (İslâm İnançının Ana Konuları)*, Çev. Nadim Macit, Erzurum, 1996, s. 65. (Bu eser bundan sonra *Meâlimu Usulî'd-Din* olarak verilecektir.)

yadsınımlardır.¹⁰ Kerrâmiye, Mücessime, Müşebbihe ve Sufiyye'den Hubbiyye ise Yüce Allah'ın bir yerde ve yönde olduğuna inandıklarından onun görülmesini kabul ederler. Onlara göre Allah diğer yaratıkların görüldüğü gibi görülür. Yani bunlara göre Allah cisim olduğu için görülür. Fakat Allah Teâlâ'nın yönden uzak olması halinde görülmesini imkansız bulurlar. Ehl-i Sünnet ile aralarındaki anlaşmazlık da Allah'ın cisim olup olmaması hakkındadır. Bu demek oluyor ki nicelikten uzak bu görmeyi Ehl-i Sünnet kelâmcılarından başka kimse kabul etmemektedir.¹¹ Mu'tezile ilke olarak Allah'ın bir olduğu ve benzeri bulunmadığı esasından hareket ederek, Allah'ın gözlerle görülemeyeceğini temellendirmeye çalışmışlardır. Mu'tezile'ye göre Allah cisimlere benzemez. Gözle görülebilen şeyler, bir bakımdan cisimlere benzemiş sayılır. Allah'ın gözle görüleceğini söyleyenler, O'nu cisimler gibi görülecek bir varlık olarak nitelendirmiş olurlar. Buna rağmen Mu'tezile tevhid prensiplerinin gereği olarak Allah'ın sıfatlarının beşerin ve cisimlerin sıfatlarına benzemediğini ifade etmiştir. Öyleyse Allah'ın gözle görülmesi, Mu'tezile'ye göre mantıkî olarak imkan sınırları içerisinde değildir.¹² Diğer taraftan Mu'tezile ve onunla aynı fikri paylaşılanlar, ahiret âleminin de dünya nizamına bağlı olacağını ileri sürerek Yüce Allah'ın görülemeyeceğini temellendirmeye çalışmışlar ve bu konuyla alakalı Kur'an nasslarını da kendi anlayışlarına uygun olarak yorumlamışlardır.¹³

İslâm mezheplerinden olan Şia'nın itikadına göre de Allah'ın dünyada ve ahirette görülmesi ilmi ve Kur'ânî verilere göre mümkün değildir.¹⁴ Şia'nın bu görüşü de diğer pek çok konuda olduğu gibi Mu'tezile'nin görüşüyle uyumaktadır.

Allah'ın görülmesini kabul etmeyenlerin argümanlarını şu şekilde ele almamız mümkündür:

¹⁰ Cüveynî, Ebi'l-Meâlf Abdilmelik, *Kitabü'l-İrşâd ilâ Kavâtii'l-Edilleti Fî Usuli'l-İ'tikâd*, thk. Esad Temim, Beyrut, 1413/1992, s. 163; Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usuli'd-Din*, s. 38.

¹¹ Tahâvî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b.Selamet, *Akîdetü't-Tahâviyye*, y.y.yok, trs., s. 2-3; Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 111; er-Razi, Fahreddin, *Kitabü'l-Muhassal ve Huve Muhassal Efkârü'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn Mine'l-Hükemâi ve'l-Mütekellimîn*, Thk. Hüseyin Atay, Kahire, 1411/1991, s. 441; er-Razi, *Meâlimu Usuli'd-Din*, s. 65; Taftazânî, Saaduddin, *Şerhu'l-Makâsîd*, Thk. Abdurrahman Amira, Beyrut, 1409/1989, IV, 181; Giridî, *Nakdü'l-Kelâm*, s. 145.

¹² Bağdadî, Abdulkahir, *Usûlu'd-Din*, Thk. Licne İhya et-Türas, Beyrut, 1401/1981, s. 98 ; Ayrıntılı bilgi için bkz. Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, IV, 198-205; Işık, Kemal, *Mutezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara, 1967, s. 73.

¹³ Topaloğlu, Bekir, 'Allah', *İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul,1989, c.II, s. 491.

¹⁴ Şeyh Sadûk, Ebu Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletü'l-İ'tikadati'l-İmamiyye*, (*Şii-İmamiyye'nin İnanç Esasları*), Çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ankara, 1978, s. 19; Hamedâni, Ahmed Sabrî, *İslâm'da Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983, s. 61.

Bir şeyin bir kısmı veya tümü görülür, bundan başkası imkansızdır. Allah hakkında ise bunlar muhaldir. Bu tür bir görülme Allah hakkında mümkün değildir. Rü'yet, gören ile görülen arasında ancak bir mesafeden mümkün olur. Görülen şey altı yönden birisinde bulunur. Oysa bu Allah Teâlâ hakkında mümkün olmayan bir şeydir. Öyleyse onun görülmesi de imkansızdır.¹⁵

Mu'tezile'nin anlayışına göre görmenin gerçekleşebilmesi için şu sekiz şartın oluşması gerekir:

- Duyu organlarının sağlamlığı,
- Görünenin görülmesinin imkanı,
- Görünenin çok yakın olmaması,
- Görünenin çok uzak olmaması
- Latifliğin olmaması,
- Görünecek şeyin görülemeyecek kadar küçük olmaması,
- Engelin olmaması,
- Karşılıklığın gerçekleşmesi.

Bu şartların oluşması halinde görme zorunlu olur. Bu şartların gerçekleşmesi durumunda görmenin oluşmaması demek, karşımızda bulunan güneşi, dağı, ayı göremememiz anlamına gelir ki, bu bilgisizlikten başka bir şey değildir. Ancak Mu'tezile'ye göre Allah'ın görülmesi konusunda bu şartların aranması imkânsızdır. Çünkü yukarıda anılan son altı koşul, sadece cisimler hakkında düşünülebilir. Yüce Allah ise cisim olmadığından bu altı şartın Allah'ın görülmesi için aranması imkânsızdır. Öyleyse rü'yetullah konusunda aranması gereken, şu iki şarttır:

- Duyu vasıtalarından görme organının sağlamlığı
- Objenin görülebilirliğe elverişli olması.

Bunların her ikisi de şu anda var olduğuna göre, şu anda görmemiz zorunlu olmaktadır. Şu anda görmediğimize göre, bu durum bize zâtı dolayısıyla görünenin imkansız olduğunu bildirir. Yine Mu'tezile'ye göre, Yüce Allah görenin karşısında ya da karşısı hükmünde bir yerde bulunan cisim değildir. O halde Allah'ı görmek imkânsızdır.¹⁶

Ehl-i Sünnet kelâmcılarından ve Eş'arî kelâm ekolü'nün kurucusu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî(ö.324/936), Mu'tezile ve taraftarlarına cevaben akıl açısından Allah Teâlâ'yı görmeye engel herhangi bir şeyin olmadığını söyler. Ona göre, Allah'ın görülebileceğinin

¹⁵ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 111-112.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kadı Abdülcabbar, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, s.253; er-Razi, *Meâlimu Usuli'd-Din*, s. 70; er-Razi, *Muhassal*, s. 450.

kabul edilmesi, Allah'ı cisimlere benzeten ve O'nu cisim olarak düşünen Müşebbihe ve Mücessime'ye meyleden bir görüş olmadığı gibi, Yüce Allah'ın zâtında ve hakikatinde bir değişikliğe de neden olmaz. Bunu şöyle bir örnekle açıklar: Bizler beyaz ve siyahı gözlerimizle görürüz. Ama siyah ve beyazı bir cins olarak değil ayrı ayrı olarak algılarız. Siyahın hakikati beyaza dönüşmediği gibi, beyazın hakikati de siyaha dönüşmemektedir. Yani bizler siyahı görmekle o beyaza dönüşmemektedir. Öyleyse görülen bir şeyin tabiatında herhangi bir değişiklik meydana gelmemektedir.¹⁷

Diğer taraftan Ehl-i Sünnet, Allah'ın altı yönden yanı aşağıdan, yukarıdan, önden, arkadan, sağdan, soldan nasıl görülür, şeklindeki soruya ise şu tarzda cevap vermektedir: "Görmek", bir şeyi görme duyusuyla, olduğu gibi tespit etmek demektir. Görülecek şey eğer bir yönde bulunuyorsa o yönde görülür, eğer cihetten münezzeh ise münezzeh olarak görülür. Anılan altı yönde görülen şey, herhangi bir yönde bulunan şeydir. Oysa Allah Teâlâ için herhangi bir cihette olma söz konusu olmadığından o bu altı yönden görülmez. Ancak Allah (c.c) insanlara zâtını dilediği ve istediği tarzda, cihet söz konusu olmadan gösterecektir. Şüphesiz ki biz Yüce Allah'ı dünyada göremiyoruz. Öbür dünyada ise dilediği vakitte istediğine yüce zâtını gösterecektir.¹⁸

Ehl-i Sünnet kelâmcıları aynı zamanda Allah'ın gözlerle görülebileceğine dair başka aklî deliller de ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birisi de var olan her varlığın görülebileceğine dayanmaktadır.¹⁹ Onlar bu aklî temellendirmelerini duyular âleminde görme olgusunun mümkün oluşunu *var olmaya* bağlamışlardır. Buna göre duyular âleminde görme olayının mümkün oluşu başka bir şeyden değil yalnızca *var olmaktan* doğmuştur; Yüce Allah da var olduğuna göre görülmesi mümkündür. Bu iddianın kanıtlanması da şu şekilde yapılmaktadır: Biz duyular âleminde cevherler ve cisimler gibi farklı mahiyetlere sahip varlıkları, siyah ve beyaz gibi zıt renkleri ve hareket ve sükun gibi birbirinden ayrı oluşları görmekteyiz. Bu sayılanlardan hareket, mahiyeti itibarıyla sükuna zıt düştüğü gibi bunların her ikisi de beyaz ile siyahtan apayrı şeylerdir; arazlar da bütün olarak cevherlere ve cisimlere muhaliftir. (Bu sebepten dolayı bunların her birinin görülebilmemesinin ortak illetini meydana getiremez.) O halde hepsinde bulunabilecek genel bir illet *ivasıf* tespit etmek gerekir ki *görülebilme* olayı o illete bağlansın ve böylece ("o illete sahip olan her şey görülür, her görülen şey o illete sahip olur" tarzında) tard ve akis

¹⁷ Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *Kitabü'l-Luma' Fî'r-Reddi Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, Thk. Hammude Gurabe, Mektebetü'l-Ezheriyyetü Li't-Türas, Kahire, trs., s. 61-62; Yazıcıoğlu, Mustafa, S., *Kelam Ders Notları*, Ankara, 1998, s. 72.

¹⁸ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s.122-123; Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usuli'd-Din*, s. 42.

¹⁹ Bağdadî, *Usulu'd-Din*, s. 99; Cüveynî, *İrşâd*, s.163.

yoluyla kazıyyenin her iki şeklinde de illet kullanılabilirsin. İşte bu illet *var olmaktan* başka bir şey değildir.²⁰

Mu'tezile kendi sahip olduğu görüşünü ispatlamak için, mantıkî mütalaâlar yürüttüğü gibi, naklî delilleri de yorumlayarak akla uydurmaya çalışmıştır. Bu da gösteriyor ki Mu'tezile'nin Allah'ın gözle görülemediğini iddia etmeleri tevlicî ve akılcı sistemlerinin bir gereğidir.

3.2. Rü'yetullah'ı Naklî Yönden Temellendirme

Mu'tezile Allah'ın gözle görülemediği hakkındaki bu akli düşüncelerini naklî argümanlarla da desteklemektedir. Mu'tezile kelâmcılarının ve onlar gibi düşünen diğer ekol mensuplarının Allah'ın gözle görülemediğine dair en fazla üzerinde durdukları Kur'an nassı şudur:

لَا تُدْرِكُهُ الْبَصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْبَصَارَ

“Gözler O'nu idrak edemez, O bütün gözleri görür.”²¹ Mu'tezile ayette geçen ‘*idrak*’ kelimesini nazar ve rü'yet manasında almışlar²² ve ayete “gözler O'nu görmez; fakat O gözleri görür” manası vermişlerdir. Bununla birlikte onlar ‘rü'yet’ bir tür kavrayıştır. Kavrayışın nefyi, rü'yetin de nefyini gerektirir demişlerdir. Halbuki “*idrak*” kelimesinin manasında “*nazar*” ve “*rü'yet*” ile birlikte “*ihâta*” ve “*künhüne vakıf olma*” manaları da yer almaktadırlar.²³ Buna göre Allah ahirette gözlerle görülecektir; fakat Yüce Allah yukarıdaki ayetinde açıkça belirttiği gibi bu görme, idrakten ve künhüne vakıf olmaktan uzak olarak gerçekleşecektir. Yine Mu'tezile'ye göre, Yüce Allah idrak edilemediğini övgü olarak anmıştır. Yokluğu övgü olan bir şeyin varlığı eksikliklerdir. Eksiklik ise Allah hakkında söz konusu edilemez.²⁴

Halbuki Ehl-i Sünnet kelâm ekolü, ayın ondördüncü gecesi-*dolunay hali* görüldüğü gibi Allah'ın da ahirette gözle görüleceğine inanır.²⁵ Çünkü Allah'ın görülmesi mümkündür. Ehl-i Sünnet'e göre ahiret yurdunda mü'minlerin Allah Teâlâ'yı görmeleri

²⁰ Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Din*, s. 41; Ayrıca bkz. Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, s. 357-366; İcî, *el-Mevâkıf*, s. 302-304.

²¹ Enam, 6/103.

²² Bkz. Kadı Abdulcabbar, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, s. 233-236.

²³ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali el-Endülüfî ez-Zâhirî, *el-Fasl Fî'l-Milel ve'l-Ehvâi Ve'n-Nihal*, Mısır, 1317/1899, III, 2-3.

²⁴ er-Razî, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 69.

²⁵ Eş'arî, *Makâlât*, I, 346.

aklen caiz/mümkün, naklen de vaciptir.²⁶ Bu görme salt mü'minlere has olup kafirler bundan mahrum olacaklardır.²⁷ Yine Ehl-i Sünnet'in inancına göre, Yüce Allah öteki dünyada herhangi bir keyfiyet, cihet ve sınırlama olmaksızın görülecektir. O'nun görülmesi bilinmesi gibidir. Zira görme bilmenin bir türüdür. Cennetlikler Allah'ı her iki dünyada kalpleriyle bildikleri gibi O'nu keyfiyet, sınırlama ve belirli bir yer tayini olmaksızın gözleriyle görürler.²⁸ Ehl-i Sünnet'e göre Mu'tezile'nin yukarıda Allah'ın gözle görülemeyeceğine dair ileri sürdüğü ayetin hükmü dünyaya raci olup, Allah'ın hiç görülemeyeceği değil, sadece bu dünyada görülemeyeceği anlamına gelmektedir.²⁹ Öyleyse o ahirette görülecektir. Çünkü Allah'ı görmek, lezzetlerin en üstünüdür. En üstün lezzet ise iki yurdun en üstünde bulunur.³⁰ Çünkü Kur'an-ı Kerim'in ayetleri arasında çatışmanın/tenakuz bulunması imkansızdır. Yukarıdaki ayetin Allah'ın ahirette görülemeyeceği anlamında olduğunu ileri sürmek, aşağıda zikredeceğimiz ayetlerin ruhuna uygun düşmez. Ayrıca Allah'ın kendisini görülmezliği ile övmesi, Onun görülmesinin bir eksiklik olduğunu, eksikliğin ise Yüce Allah hakkında imkansız olduğu şeklindeki Mu'tezile itirazı şöyle cevaplandırılabilir: Yüce Allah gözlerin kendisini görmelerini engelleme gücünün olmasıyla övünmektedir. Eksiklik, bu gücün kaldırılmasıyla ortaya çıkar.³¹ Ayrıca sözü geçen bu iki ayet iki açıdan Allah'ın görüleceği hususunun doğru oluşuna kanıt teşkil eder.

a- Allah'ın zâtından ötürü görülmesi imkansız olsa bu görülmenin olumsuzluğunun anlatımıyla övgü gerçekleşmez. Hiç şüphesiz ki *yokluk* da görülmesi mümkün olmayandır. Fakat bundan dolayı kendisine bir övgü özelliği verilmez. Fakat Allah görülebilir olmasına karşın, tüm gözlerin görmesini engellemeye kadirdir.

b- Yüce Allah bu ayette tüm gözlerin kendisini görmesini olumsuzladı. Bunun karşı anlamı ise bazı gözlerin onu görebileceği şeklindedir. Nitekim hiçbir insan

²⁶ Nıesefi, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille*, I, 508; Şehristânî, Abdülkerim, *Nihâyetü'l-İkdâm Fî İlmü'l-Kelâm*, Mektebetü'l-Mütenebbi, Kahire, trs., s. 356. Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulü'd-Din*, s. 38; Taftazânî, *Şerhu'l-Akaid*, s. 34-35; Harputî, Abdullatif, *Tenkîhu'l-Kelâm Fî Akâidü Ehlü'l-İslâm*, İstanbul, 1330, s. 221.

²⁷ Eş'arî, *Makâlât*, I, 346; Mutaffîfin, 83/15.

²⁸ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 110.

²⁹ Cüveynî, *İrşâd*, s. 169; Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 123.

³⁰ Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *İbâne An Usulü'd-Diyâne*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü Darü'l-Beyân, Şam, 1413/1993, s. 63.

³¹ er-Razi, *Meâlimu Usulü'd-Din*, s. 70.

padişahının yanına ulaşamaz denildiğinde, bazı insanların ulaşabileceği anlamı bu sözde vardır.³²

Ayrıca Ehl-i Sünnet doktrinine göre Allah'ın gözlerle görüleceğini vurgulayan Yüce Allah'ın şu sözleridir:

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ

“Yüzler vardır, o gün taptazedir; Rablerini görecekler.”³³ Bu ayet Ehl-i Sünnet'in konu ile ilgili en kuvvetli delillerinden birisini oluşturur. Zira ayetten açıkça anlaşılmaktadır ki Mü'minlerin yüzleri sevinç ve neşeden aydınlık içinde olacaktır. Çünkü onlara en büyük mükafat olan Rabbi göreceklerdir. Yüce Allah bakan gözlerin bulunduğu yüzlerdeki görmeyi bu ayetle ispat etmiş olmaktadır.³⁴ Ayetteki *nazar* ya görmek, ya da görme amacıyla görüneneye doğru göz çevirmek anlamına gelir. Kastedilen ise görmektir.³⁵ Arap dili uzmanları *nazar* kökünün *ilâ* edatı ile mef'ul aldığı takdirde, gözle görme manasına geldiği noktasında fikir birliği etmişlerdir.³⁶ Ehl-i Sünnet'e göre *nazar*/ bakma ve *rü'yet*/ görme eşittir. Zira “falana baktım” sözüyle “onu gördüm” sözü arasında fark yoktur. Ayrıca bakmada görmeden daha fazla olarak görülen hakkında düşünme vardır. Allah'ın görülemeyeceğini ileri sürenler *nazar* kelimesi zikredilerek başka anlamların murat edilebileceğini ileri sürerek bu görüşlerini desteklemek için çeşitli ayetleri örnek olarak göstermişlerdir:

“Çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek çığlık beklerler.”³⁷ Onlara göre, bu ayette *nazarla bekleme* kastolunmuştur.

Eş'arî kelâm ekolü'nün imamı Ebu'l-Hasan el-Eş'arî(ö.324/936), *nazar*/bakma kelimesi *vech*/yüzle kullanıldığından dolayı kalple olan bekleme bakışı anlamına gelemeyeceğini ifade eder.³⁸

Matüridî kelâm okulu'nun kurucusu büyük imam Ebu Mansur Matüridî (ö.333/944) ise ahiretin bekleme zamanı olmadığını söyleyerek Allah'ın ahirette görülemeyeceğini söyleyenlere anlamlı bir cevap vermiştir.³⁹

³² er-Razi, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 70-71.

³³ Kıyamet, 75/22-23.

³⁴ Pêzdevî, *Usulu'd-Din*, s. 114-115; Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille*, I, 520.

³⁵ er-Razi, *Muhassal*, s. 448; er-Razi, Fahreddin, *Erbain Fî Usulî'd-Din*, thk. Ahmed Hicazî es-Saka, Kahire, trs. I, 292. er-Razi, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 67; Ayrıca bkz. Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, IV, 192.

³⁶ Cüveynî, *İrşâd*, s. 168; Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Din*, s. 40.

³⁷ Yasin, 36/49.

³⁸ Eş'arî, *İbâne An Usulî'd-Diyâne*, s. 58-59.

Anacağımız ayette ise nazarla *itibar* kastedilmiştir. “Bu insanlar, devenin nasıl yaratıldığına bir bakmazlar mı?”⁴⁰

Şu ayette ise nazarla *rahmet* ve *re'fet* kastolunmuştur. “Allah onlara kıyamet günü hitap etmeyecek, onlara bakmayacak...”⁴¹ ayetinde “merhamet etmeyecek” anlamında olduğu gibi. Nazarla *rü'yet* anlamı da kastolunabilir, fakat adı geçen ayette *rü'yet* anlamına geldiğini niçin söylüyorsunuz demişlerdir.⁴²

Ehl-i Sünnet kelâmcılarından olan Pezdevî(ö.493/1099), *nazarın* mutlak manasının *rü'yet* olduğunu söyler ve buna bir de örnek ekler. “Falan falana baktı” dendiğinde görme anlaşılır. Yukarıdaki tartışmaya konu olan ayette de *rü'yetin* dışında bir mana dilenmemiştir.

Bu çerçevede kıyamet günü, hali iyi olan kazanan, hali kötü olan da kaybedendir. Ayetteki Rabbine bakmakla, hali iyi olan kazanan vasıflandırılmıştır. Kıyamet günü hali iyi ve güzel olana uygun ve layık olan, bir şey bekleyen değil de, Rabbine bakıcı olmaktadır. Kulun Allah hakkında intizarda bulunması imkansızdır. “Şuna baktım” denir. Nazar/ *bakma* ile kastolunan *rü'yettir*, görmedir. Bir insana merhamet eden kimse ona bakar ve hakkında düşünmeye başlar. Aynı tarzda bir şeye itibar eden de ona bakar ve onun hakkında düşünür. Aynı şekilde bir şey bekleyen de devamlı olarak ona doğru bakar. Öyleyse bütün bunlarda söz konusu olan *nazardır/ bakmadır, rü'yettir/ görmedir.*⁴³ Görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet'in Allah'ın gözle görüleceğine dair ileri sürdüğü delil daha açık ve beliğdir.

Ehl-i Sünnet bu yöndeki görüşlerini daha başka ayetlerden de yararlanarak temellendirmeye çalışmaktadır.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ

وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي

“Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, Musa: "Rabbim! Bana Kendini göster, Sana bakayım” dedi. Allah: "Sen Beni göremeyeceksin ama dağa

³⁹ Matürîdî, Ebu Mansur, *Kitabü't-Tevhid*, thk. Fethullah Huleyf, Daru'l-Câmiâtü'l-Mısriyye, İskenderiyye, trs., s. 79.

⁴⁰ Gaşiye, 88/17.

⁴¹ Âl-i İmrân, 3/77.

⁴² Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 114-115.

⁴³ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 115.

bak, eğer o yerinden kalkarsa sen de Beni göreceksin” buyurdu.⁴⁴ “Allah arz ve semâvatın nurudur...”⁴⁵ Andığımız bu son iki ayetin birincisinde Hz. Musa'nın Allah'ı görmek talebinde bulunduğunu görüyoruz. “Rabbim!Bana kendini göster sana bakayım” demiştir. Bir peygamberin bu isteği istenen şeyin imkan dahilinde olduğunu gösterir. Zira bir peygamber olan Hz. Musa'nın imkansız olan bir şeyi Allah'tan istemeyeceği ortadadır. Bu konuda iki olasılık düşünülebilir:

1. Hz. Musa Allah'ın görülmesinin imkansız bir şey olduğunu bilmediği için böyle bir istekte bulunmuştur. Bunun olabirliği düşüktür. Çünkü Hz. Musa bir peygamber olarak neyin mümkün neyin de mümkün olamayacağını ayırt edebilmelidir.

2. Hz. Musa, rü'yetin mümkün olmadığını bildiği halde bu istekte bulunmuştur. Peygamberin imkansız bir şey için istekte bulunması kendisindeki peygamberlik nitelikleriyle bağdaşmaz. Yani Allah'ı görmek mümkün olmamış olsaydı Hz. Musa'nın bu isteği cahilce ve anlamsız olurdu. Cahil olanın ise Peygamberliği üstlenmesi ve ilâhî vahye mazhar olması imkansızdır.⁴⁶

Allah'ın kanunlarıyla bağdaşmayan isteklerde bulunan bazı peygamberler Allah tarafından tenkide maruz kalmışlardır. Hz. Adem(a.s) ile ilgili Tâhâ Suresi/20, 121-122, Nuh(a.s) ile ilgili Hud Suresi, 11/ 42,45,46. ayetler. Hz. Musa(a.s) ise anılan isteğinden dolayı herhangi bir tenkide maruz kalmamıştır. Bu ise Allah'ın yasalarına aykırı bir istekte bulunmadığına kanıt oluşturur. O halde Allah'ın görülmesi mümkün bir şeydir.

Bununla birlikte Musa Peygamber Yüce Allah'ı hakkıyla biliyor, onu yaratılmışlara benzetmekten, bir yönde veya bir şeyin karşısında bulunmuş olmaktan tenzih ediyordu. Bununla birlikte Hz. Musa, Allah'ın görülebileceğine inanmış ve kendisine görünmesini istemişti. Buna göre Allah(c.c)'ın görülmesini imkansız sayanlar, Hz. Musa'nın bilemediği ilâhî sıfatları bildiklerini iddia etmiş olurlar ki bu yanlıştır. Ayrıca Allah Teâlâ “Eğer dağ yerinde durabilirse sen de beni görürsün”⁴⁷ buyurmak suretiyle kendisinin görülebilmesini dağın yerinde durmasına bağlamıştır. Dağın yerinde durması ise aklen mümkün olan bir şeydir. O halde bir olgunun mümkün olan bir şarta bağlanması onun da imkân dahilinde olduğunu gösterir. Yine aynı ayette Yüce Allah kendisinin dağa tecelli ettiğini haber vermiştir. Buradaki tecelli Yüce Allah'ın dağda hayat, ilim ve rü'yet/kendisinin görülmesini yaratmasından ibarettir ki tecellinin bu

⁴⁴ Araf, 7/143.

⁴⁵ Nur, 24/35.

⁴⁶ Matürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 78; Neseî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille*, I, 514.; er-Razi, *Muhassal*, s. 448; İcî, Adududdin, *el-Mevâkıf*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, trs., s. 300.

⁴⁷ A'raf, 7/143.

manasını Ebu Mansur Matürîdî de ifade etmiştir. Bu da görülmenin mümkün olduğunu gösterir. ⁴⁸

Yüce Allah Hz. Musa'nın "seni göreyim" ifadesine "beni göremeyeceksin" şeklinde karşılık vermiştir. "Ben görünmem" dememiştir. Görme olgusu mümkün bir şeydir. Ancak dünya düzeninde bu dayanılacak bir durum değildir. Zira dağ Allah'ın tecellisine dayanamayıp paramparça olmuştur. Bu ifadeden Allah'ın görülebilir bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu görülme hadisesi Ahiret âleminde meydana gelecektir. ⁴⁹ Son iki ayetin ikincisinde ise Allah'tan nur diye söz edilmiştir. Nur ise hiç şüphesiz gözle görülür. Öyleyse bu da Allah'ın gözlerle görüleceğini kanıtlayan başka bir argümandır.

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ

"Güzel amel edenlere daha güzel mükafat -cennet- bir de daha fazlası/ziyade vardır. Onların yüzlerine ne bir karanlık, ne de zillet bulaşır. İşte onlar cennetliklerdir, orada temelli kalırlar."⁵⁰ Eş'arî'nin ifade ettiğine göre de tevil yapma imtiyazına sahip olanlar ziyadeyi Allah'a bakma ve görme olarak yorumlamışlardır.⁵¹ Yine Resulullah'tan rivayet edilen sahih bir hadise göre, buradaki ziyadeden maksat, Yüce Allah'ı görmektir. ⁵² Anılan bu ayetin Allah'ın görülmesine delalet edip etmediği ilk bakışta anlaşılacakla beraber, Müslim'in Sahih'inde nakletmiş olduğu bir hadis, bu zorluğu gün yüzüne çıkarmakta ve ayette anılan ziyade kelimesinin "Allah Teâlâyı görmek" manasına geldiğini, bizzat Hz. Peygamberin lisanıyla açıklamaktadır. Bu hadise göre, Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Cennet ehli Cennete girdiği zaman, Allah Teâlâ onlara şöyle hitap eder: Başka bir şey istiyor musunuz? Size artırayım/ziyade edeyim. Onlar da derler ki: Yüzümüzü ağartmadın mı, bizi Cehennemden kurtarıp Cennet'e sokmadın mı? Bunun üzerine perde kalkar ve Rablerini görürler ki o zamana kadar onlara bundan daha tatlı bir şey verilmemiştir. Sonra Hz. Peygamber yukarıda anılan ayeti okumuştur: "Güzel amel edenlere daha güzel mükafat -cennet- bir de daha fazlası/ziyade vardır. ⁵³

⁴⁸ Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabstratü'l-Edille*, I, 515; Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Din*, s. 39; er-Razî, *Muhassal*, s. 446-447; er-Razî, *Erbâin Fî Usulî'd-Din*, I, 281; İcî, *el-Mevâkif*, s. 301-302.

⁴⁹ Pezdevî, *Usulî'd-Din*, s. 112-113; er-Razî, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 71.

⁵⁰ Yunus, 10/26.

⁵¹ Eş'arî, *İbâne An Usulî'd-Diyâne*, s. 63; Ayrıntılı bilgi için bkz. Matürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 79.

⁵² Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 116; er-Razî, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 67-68; er-Razî, *Erbâin Fî Usulî'd-Din*, I, 293; Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, IV, 194.

⁵³ Müslim, *Kitabü'l-İman*, H. 297.

“Onlar, herhalde Rablerine kavuşacaklarını düşünen ve kabullenen kimselerdir.”⁵⁴

“İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkar edenler...”⁵⁵

“Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa...”⁵⁶

“Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkar etmektedirler.”⁵⁷

“Kendisine kavuştukları gün, Allah'ın onlara iltifatı “Selam”dır.”⁵⁸

Bu ayetlerde geçen kavuşmadan kasıt, Allah'a ulaşmaktır. Oysa bu Allah hakkında muhaldir. Ne var ki bir şeyi gören, ona kavuşmuş ve ulaşmış olur ki bu anlatımı bu şekilde anlamak gerekir. Yani “mülâki oluş/ likâa rü'yet manasına gelmektedir.”⁵⁹

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُورُونَ

“Evet, onlar şüphesiz o gün Rablerini görmekten mahrumdurlar.”⁶⁰

Bu ayetin bulunduğu Mutaffifin sûresi başta, ölçü ve tartılarda olmak üzere, kıyamet günü yeniden dirilmeyi ve amel defterlerini inkar edenleri, kafirleri ve onların âkibetlerini betimlerken, onların Rablerini de görmekten mahrum kalacaklarını açıklamıştır. Ahiret gününde Yüce Allah'ı görmekten mahrumiyetin kafirlere tahsis edilmiş olmasından da anlaşılıyor ki, Mü'minler Allah'ı görmekten mahrum olmayacaklardır. Bu da Allah'ın Mü'minler tarafından görüleceğine delil teşkil etmektedir.⁶¹

“Ne yana bakarsan bak, yığınla nimet ve ulu bir saltanat görürsün”⁶²

Ayette ulu bir saltanattan kastedilen Yüce Allah'tır. Bu, Peygamberin kıyamet günü Rabbini göreceğine işaret etmektedir. “Rabbi o dağa tecelli edince...”⁶³ ayetinde yer alan tecelli, kendisini görmedir. Zira Allah, dağda canlılık, işitme, görme, akıl, anlayış ve bunlarla görülebilecek bir görüntü yaratmıştır.⁶⁴ Görüldüğü gibi bu ayetler Allah'ın ahirette görüleceğini açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle “O'nu gözler idrak edemez”

⁵⁴ Bakara, 2/46.

⁵⁵ Kehf, 18/105.

⁵⁶ Kehf, 18/110.

⁵⁷ Secde, 32/10.

⁵⁸ Ahzab, 33/44.

⁵⁹ Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Din*, s. 40; er-Razi, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 67-68.

⁶⁰ Mutaffifin, 83/15.

⁶¹ er-Razî, *Erbâin Fî Usulî'd-Din*, I, 295; İcî, *el-Mevâkıf*, s. 307; Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, IV, 194; Ayrıca bkz. Kağı Abdulcabbar, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, s.267.

⁶² İnsan, 76/20.

⁶³ A'raf, 7/143.

⁶⁴ er-Razi, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 68.

manasındaki ayetin hükmü yukarıda da değindiğimiz gibi salt bu dünya içindir. O halde Ehl-i Sünnet'e göre Yüce Allah bu dünyada görülmez, fakat ahirette mutlak biçimde görülecektir.⁶⁵

Allah'ın ahiret âleminde görüleceğini kabul edenler görüşlerini Hz. Peygamberin bu konuyla ilgili hadisleriyle de desteklemeye çalışmışlardır. "Kuşkusuz siz ayı on dördünde- dolunay halinde- gördüğünüz gibi, Rabbinizi göreceksiniz."⁶⁶ Bu hadisteki teşbihten maksat, bir görüşün diğer bir görüşe benzetilmesidir. Yoksa, bir görünenin diğer bir görüne benzetilmesi değildir. Rü'yet hadisini nakledenlerin ashab-ı kirâmın büyüklerinden ve âlimlerinden yirmi bir kişi olduğu rivayet edilmektedir. Buna göre hadis inkârı mümkün olmayacak derecede meşhur olmuştur. Hz. Peygamberin arkadaşları olan sahabe, Hz. Muhammed(s.a.v)'in Mi'râc gecesinde Rabbinizi görüp görmediğini tartışmışlardır. Onların söz konusu bu tartışmaları Allah'ın görülebileceğine delâlet eder. Çünkü akıl sahibi olan insanlar ancak mümkün olan bir şeyin varlığı hakkında ihtilaf edebilirler. Rü'yetin meydana gelişine ilişkin tartışma, öncelikle rü'yetin olabileceğinin imkanı konusunda hepsinin aynı fikirde olmasını gerektirir.⁶⁷

Mu'tezile ekolü ise Allah'ın görülemeyeceği üzerindeki fikirlerinde ısrarla durur. Allah'ın ahirette görülemeyeceğini, konuyla ilgili Kur'an ayetlerini tevil ederek vurgulamaya çalışır. Bu tevil anlayışlarına örnek verecek olursak, Kıyamet sûresinde geçen "nazıra" sözünü "görücü, bakıcı" anlamında değil, "bekleme" anlamında yorumlar. Yine aynı surenin anılan ayetindeki "ilâ" harfi cerrine "niam" sevab /nimetler manasını uygun görür. Buna göre Mu'tezile ayetin manasını "Yüzler Rablerinin sevaplarını/nimetlerini bekleyicidir." diye tevil eder.⁶⁸

Mu'tezile diğer ayetleri de tevil ederek, bu ayetlerde Ehl-i Sünnet'in anlayışının aksine manalar verir. "Allah arz ve semâvatın nurudur" ayetindeki nur sözünün münevvir anlamında olduğunu söyler. Bu teville göre de ayetin manası "Allah arz ve semâvatın nurlandırıcısıdır" demek olur.

⁶⁵ Eş'arî, *Kitabü'l-Luma'*, s. 63-66; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 55, 75; Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Din*, s. 39.

⁶⁶ Müslim, *İmân*, 229. Hadisin çeşitli varyantları için bkz. Buhari, *Mevakit*, 16, 26; Ezân,129; Tirmizi, *Cenne*, 16.

⁶⁷ Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Din*, s. 41; er-Razi, *Meâlimu Usulî'd-Din*,s. 68; Ayrıca bkz. Harputî, *Tenkîhu'l-Kelâm*, s. 223-224.

⁶⁸ Kadı Abdulcabbar, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, s. 245-246; Eş'arî, *Kitabü'l-Luma'*, s. 65; Bağdadî, *Usulu'd-Din*, s. 100-101; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, s. 369.

Hz. Musa ile ilgili ayete cevap olarak inen “Sen beni asla göremezsın”⁶⁹ “Lenterani” hitabındaki anlamın ise, Allah’ın sonsuza kadar görülemeyeceği anlamında olduğunu ifade eder. Mu’tezile’nin icmâsıyla len edatı Allah’ın görüleceğini mutlak surette nefyeder.⁷⁰ Oysaki Ehl-i Sünnet’in anlayışına göre bu ayet, Allah’ın görülmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Zira görme imkânsız olsaydı, beni görmek imkansız şeklinde gelen bir anlatımla söylenirdi. Buna söyle bir misal verilebilir. Çantasında taş bulunan bir kimseye karşı, onu yenilecek sanan birinin, şunu ver de yiyeyim demesi halinde muhatabının doğru cevabı şöyle olur: Bu yenmez. Şayet yenmesi mümkün olan bir yemek olsaydı doğru cevabı şöyle olurdu: Sen yiyemeyeceksin.⁷¹ Ayrıca Ehl-i Sünnet Len kelimesinin sonsuz nefyi gerektirdiğini kabul etmez; o yalnızca te’kid /pekiştirme manasını taşır. Buna delil olarak da Yüce Allah’ın Hz. Meryem’den haber veren şu beyanını gösterir: “Bugün hiçbir kimse ile konuşmayacağım”⁷² Yüce Allah bu ayette geçen len kelimesini el-yevm kelimesiyle birlikte kullanmıştır. “El-yevm/ bugün” sınırlı bir zaman ifade ettiğine göre ebediyet ile sınırlı oluş birbiriyile zıt olan iki şeydir. Len edatı ebediyet için bile olsa yine de ondan kasıt rü’yeti ahirette değil dünyada nefy etmekten ibaret olur. Bunun delili de şu ayettir: “Onlar önceden yaptıkları kötülükler sebebiyle ölümü asla arzu etmezler.”⁷³ Bu ayette kafirlerin, ölümü temenni etmeyecekleri len edatı kullanılarak ifade edildikten sonra Allah(c.c) onların ahirette ölümü temenni edeceklerini şu açıklaması ile haber vermiştir: “Ey (cehennem bekçisi) Malik! Rabbin bizi öldürsün! diye çağrışılar”(Zuhruf, 43/77)⁷⁴

4. Allah’ın Dünyada Görülüp-Görülemeyeceği Sorunu

Ehl-i Sünnet kelâmcılarından bir kısmı Allah’ın dünyada uyanıklık halinde görülebileceğini kabul ederken, diğerleri Allah’ın dünyada görülmesini kabul etmemişlerdir. Dünyada Allah’ın görülebileceğini kabul edenler görüşlerine dayanak olarak Miraç gecesinde Peygamberimize vaki olan Allah’ın görülmesine delâlet eden hadisi ileri sürerler. Fakat kelâm ilminde hadis kesin delil olamaz. Dolayısıyla buna dayanılarak Allah’ın dünya da görülebileceğini söylemek doğru bir görüş değildir. Allah’ın dünyada görülemeyeceğini iddia edenler ise Miraç’da meydana gelen

⁶⁹ A’raf, 7/143.

⁷⁰ Kadı Abdulcabbar, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, s. 264; Gazzalî, Ebu Hamid, *el-İktisad fi'l-İtikad*, Beyrut, 1409/1988, s. 47vd; er-Razi, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 69; İcî, *el-Mevâkıf*, s. 300.

⁷¹ er-Razi, *Meâlimu Usulî'd-Din*, s. 71; Benzer örnekler için bkz. Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, s. 367-368.

⁷² Meryem, 19/26.

⁷³ Bakara, 2/95.

⁷⁴ Bağdadî, *Usulu'd-Din*, s. 99-100; Sâbunî, *el-Bidaye Fi Usulî'd-Din*, s. 39; İcî, *el-Mevâkıf*, s. 310; Ayrıca bkz. Kadı Abdulcabbar, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, s. 264.

rü'yetullah'ın kalp gözüyle olduğunu ileri sürerek görüşlerini destekleme yoluna gitmişlerdir.⁷⁵ Bu görüş daha tutarlıdır.

İnsanların rüyasında Allah'ı görmesini ise bütün Ehl-i Sünnet mensupları kabul etmişler, bunun olabileceğini yalnızca Allah'ı nasıllıktan, mekandan ve cihetten uzak olarak görmek gerekeceğini ileri sürmüşlerdir. Bunun dışında Allah'ın rüyada görülmesine bir engel bulunmamaktadır.⁷⁶

Netice de dünyada eşsiz ve mümtaz bir tecrübe, hesap gününde genel bir tezâhür, ahirette söz konusu olan Varlığın gözle görülmesi demek olan Allah'ın görülmesi inancı, İslâm'da, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi, hem ilâhi metinlerin yorumlanması düzeyinde, hem de varlıksal/ontolojik bir çerçeve de ortaya çıkmıştır.

5. Allah'ın Ahirette Gözlerle Görülmesinin Dirilişle İlişkisi

Allah'ın ahirette gözlerle görülmesinin dirilişle ilişkisine Kur'an perspektifinden göz atacak olursak bedensel dirilişle Allah'ın görüleceği inancı arasında doğru bir orantının olduğunu görürüz.

Allah'ın ahirette gözlerle görülmesi inancının kabulü, zorunlu olarak ahiretteki yeniden dirilişin bedensel olacağı sonucunu doğurur.

Kur'an'da rü'yetullah'a delâlet eden şu ilâhi hitap bedensel dirilişin olacağına çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir:

“O gün /kıyamet günü birtakım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.”⁷⁷

“Rablerine bakıp parlayacak yüzler” ifadesinden makul düşünebilen, insafî elinden bırakmamış bir insan ne anlar? Bedensiz yüz olamayacağına göre tabii ki yüze sahip canlı bir bedensel varlığı anlayacaktır. Bedensiz olarak da görme gerçekleşmeyeceğine göre, ahiretteki diriliş bedensel olacaktır. Öyleyse Allah'ın ahirette gözlerle görülebileceğini veya görülemeyeceğini tartışan kelâmî ekollerin insanın ahirette bedensel olarak dirileceklerini önceden kabul ettiklerini göstermektedir. Zira bedensiz olarak beden bir organı olan gözün fonksiyonunu icra etmesi düşünülemez. Demek ki insan beden bütünü organ ve fonksiyonlarıyla var olacaktır. Aksi halde görüp görmemesinin tartışılması anlamsız ve abes olacaktır. Bilindiği gibi bu ayet orta çağda bin yıl süreyle devam eden meşhur ve aynı zamanda gereği olmayan bir probleme çığır açmıştır.⁷⁸ Yüce Allah

⁷⁵ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 110; Harputî, *Tenkîhu'l-Kelâm*, s. 227; Giridî, *Nakdû'l-Kelâm*, s. 142.

⁷⁶ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, s. 111; Harputî, *Tenkîhu'l-Kelâm*, s. 227; Giridî, *Nakdû'l-Kelâm*, s. 142.

⁷⁷ Kıyamet, 75/22-23.

⁷⁸ Bkz. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev. A. Açıkgöç, Ankara, 1987, s. 236.

kıyamet günü hakikaten maddi gözlerle görülebilecek mi yoksa görülmeyecek mi?⁷⁹ Fakat bu tartışmayı yapan kelâmî ekoller tarafından dirilişin bedensel olarak kabul edilmesini göstermesi açısından büyük öneme sahiptir.

Toparlayacak olursak Allah'ın ahirette görülebilmesi başka bir ifade ile rü'yetullah konusu, İslâm kelâm ekolleri -özellikle Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet -arasında ciddi tartışmalara neden olmuştur. Ehl-i Sünnet âlim ve kelâmcıları, bir şeyin görülebilir olmasını onun var olmasına bağlamışlar, Allah'ın şu anda var olduğundan da şüphe etmedikleri için, bu dünya kanunlarından farklı nizamlara bağlı bulunan ahiret hayatında Allah'ın görülmesinin aklen mümkün olduğunu ileri sürmüşler,⁸⁰ Kur'anî nasların da bunu açık bir şekilde ifade ettiğini benimsemişlerdir. Mu'tezile ve onunla aynı fikri paylaşımlar, ahiret âleminin de dünya nizamına bağlı olacağını ileri sürerek Yüce Allah'ın görülemeyeceğini temellendirmeye çalışmışlar ve bu konuyla alakalı Kur'an naslarını da kendi anlayışlarına uygun olarak yorumlamışlardır.⁸¹ Mu'tezile'nin bu tutumu yani dünya kanunlarının, farklı olacağı bilenen ahiret hayatında da geçerli olacağı düşüncesi, yöntem olarak makul gözükmemektedir.

Sonuç olarak aklî ve naklî bilimsel argümanlarla desteklenerek temellendirilen Allah'ın ahiret âleminde görüleceği/rü'yetullah inancı ve bu inancın da zorunlu olarak cismanî dirilişle mümkün olabileceği ortaya çıkmış olmaktadır.

⁷⁹ Bkz. Kadı Abdülcabbar Ahmed, *Tenzîhu'l-Kur'an Ani'l-Metâin*, Daru'n-Nahdati'l-Hadis, Beyrut, trs., s. 442.

⁸⁰ Bağdadî, *Usulu'd-Din*, s. 99; Cüveynî, *İrşâd*, s.163.

⁸¹ Topaloğlu, Bekir, *'Allah' (DİA)*, c.II, s. 491.

KAYNAKÇA

- BAĞDADÎ, Ebu Mansur Abdulkahir, *Usulu'd-Din*, thk. Licne İhya et-Türas, Beyrut, 1401/1981.
- BAĞDADÎ, Ebu Mansur Abdulkahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak (Mezhepler Arasındaki Farklar)*, Çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ankara, 1991.
- BUHARÎ, *Sahih*, Çağrı yay. İstanbul, 1992.
- CÜRCANÎ, Seyyid Şerif, *Kitabü't-Tarîfât*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1416/1995.
- CÜVEYNÎ, Ebi'l-Meâli Abdilmelik, *Kitabü'l-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edilleti Fî Usulî'l-İ'tikâd*, thk. Esad Temim, Beyrut, 1413/1992.
- ER-RAZÎ, Fahreddin, *Kitabü'l-Muhassal ve Huve Muhassal Efkarü'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn Mine'l-Hükemâi ve'l-Mütekellimîn*, thk. Hüseyin Atay, Kahire, 1411/1991.
- ER-RAZÎ, Fahreddin, *Erbâin Fî Usulî'd-Din*, thk. Ahmed Hicazî es-Saka, Kahire, trs.
- ER-RAZÎ, Fahreddin, *Meâlimu Usulî'd-Din (İslâm İnançının Ana Konuları)*, Çev. Nadim Macit, Erzurum, 1996.
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan, *İbâne An Usulî'd-Diyâne*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü Darü'l-Beyân, Şam, 1413/1993.
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan, *Kitabü'l-Luma' Fî'r-Reddi Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, thk. Hammude Gurabe, Mektebetü'l-Ezheriyyetü Li't-Türas, Kahire, trs.
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, 1411/1990.
- FAZLUR RAHMAN, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev. A. Açıkgenç, Ankara, 1987.
- GAZZALÎ, Ebu Hamid, *el-İktisad fî'l-İtikad*, Beyrut, 1409/1988.
- GEORGES VAJDA, *Bazı Şii- İsnâ-Aşerîyye Yazarlarına Göre Allah'ın Görülmesi(Rü'yetullah) Meselesi*, Çev. Sabri Hizmetli, A.Ü.İ.F.D. c. XXV, Ankara, 1981.
- GİRİDÎ, Sırrı, *Nakdü'l-Kelâm Fî Akâidi'l-İslâm*, Dersaadet, İstanbul, 1310/1892.
- HAMEDÂNÎ, Ahmed Sabrî, *İslâm'da Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983.
- HARPUTÎ, Abdullatif, *Tenkîhu'l-Kelâm Fî Akâidi Ehli'l-İslâm*, İstanbul, 1330.
- İŞİK, Kemal, *Mutezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara, 1967.
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali el-Endülüsi ez-Zâhirî, *el-Fasl Fî'l-Milel ve'l-Ehvâi Ve'n-Nihal*, Mısır, 1317/1899.
- İCÎ, Adududdin, *el-Mevâkıf*, Alemü'l-Kütüb; Beyrut, trs.
- KADI ABDULCABBAR, Ahmed, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire, 1416/1996.
- KADI ABDULCABBAR Ahmed, *Tenzîhu'l-Kur'an Ani'l-Metâin*, Daru'n-Nahdati'l-Hadis, Beyrut, trs.

Allah'ın Görülebilmesi / Rü'yetullah Sorunu.....

- MATÜRİDÎ, Ebu Mansur, *Kitabü't-Tevhid*, thk. Fethullah Huleyf, Daru'l-Câmiâtü'l-Mısıriyye, İskenderiyye, trs.
- MÜSLİM, *Sahih*, Çağrı yay., İstanbul, 1992.
- NESEFÎ, Ebu'l-Muîn, *Tabstratü'l-Edille Fî Usûli'd-Din*, thk. Hüseyin Atay, Ankara, 1993.
- PEZDEVÎ, Ebu Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din*, (*Ehl-i Sünnet Akaidi*), Çev. Şerafeddin Gölçük, İstanbul, 1988.
- SÂBUNÎ, Nureddin Ahmed b. Mahmud, *el-Bidaye Fî Usuli'd-Din*, Neşr., Bekir Topaloğlu, Ankara, 1995.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Abdülkerim, *Nihâyetü'l-İkdâm Fî İlmi'l-Kelâm*, Mektebetü'l-Mütenebbi, Kahire, trs.
- ŞEYH SADÛK, Ebu Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletu'l-İ'tikadati'l-İmamiyye*, (*Şii-İmamiyye'nin İnanç Esasları*), Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara, 1978.
- TAFTAZÂNÎ, Saaduddin, *Şerhu'l-Makâsid*, thk. Abdurrahman Amira, Beyrut, 1409/1989.
- TAFTAZÂNÎ, Saaduddin, *Şerhu'l-Akaid*, (Haz. S. Uludağ), İstanbul, 1991.
- TAHÂVÎ, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selamet, *Akidetü't-Tahâviyye*, y.y.yok, trs.
- TİRMİZÎ, *Sünen*, Çağrı yay, İstanbul, 1992.
- TOPALOĞLU, Bekir, 'Allah', *İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul, 1989.
- YAZICIOĞLU, Mustafa S., *Kelam Ders Notları*, Ankara, 1998.